

TED ANKARA KOLEJİ VAKFI ÖZEL LİSESİ

ULUSLARARASI BAKALORYA PROGRAMI A1 TÜRKÇE DERSİ UZUN TEZ ÇALIŞMASI

HALİDE EDİB'İN DİLİNDEN "GELENEK"

Rehber Öğretmen: Şennur AYDOĞAN

Öğrencinin Adı: Deniz

Öğrencinin Soyadı: YILDIZ

Diploma Numarası: D1129086

Sözcük Sayısı: 3.771

Araştırma Sorusu: Halide Edib Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* adlı romanında ve *Mor Salkımlı Ev* adlı anısında işlenen gelenek olguları nelerdir?

İçindekiler

Öz (Abstract)	1
Giriş	2
Yazar Hakkında	3
1. İnanç Temelli Gelenekler	4
2. Kadın – Erkek Olgusu ile İlgili Gelenekler	6
2.1. Gelenekler ve Kadın	7
2.2. Gelenekler ve Erkek	8
3. İstanbul ve Anadolu Temelli Gelenekler	9
4. Eğitim Temelli Gelenekler	11
5. Gelenek ve Sanat	12
6. Evlilik Geleneği	13
7. Hamam Geleneği	13
8. Diğer Gelenekler	14
Sonuç	14
Kaynakça	15

Öz (Abstract)

Gelenek olgusu toplumun birlik ve beraberliğinin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bu sebeple, topluma karşı sorumlulukları olan edebiyatçılar romanlarında gelenek olgusunu işlemişlerdir ya da romanlarındaki toplumları betimlemede araç olarak kullanmışlardır. Halide Edib Adıvar bu edebiyatçılığın getirdiği bilinç ile yazan Türk Milli Edebiyatı yazarlarından. Mor Salkımlı Ev adlı yapıt Halide Edib Adıvar'ın kendi ağzından, çocukluğundan 1918 yılına kadarki yaşamı anlatılmaktadır. Yaşadığı ortamı en ince detaylarına kadar anlattığı bu anı kitabında yazar, içinde büyütüldüğü ortamın geleneklerine de sık sık değinmiştir. Gelenek olgusunu incelediğim diğer eser, Sinekli Bakkal romanı ise Halide Edib Adıvar'ın gelenek olgusunu bir araç olarak kullandığı bir yapıttır. Böylece okuyucu, roman figürleriyle bütünleşerek, romana da kendini dahil etme imkanı bulmuştur. Bu çalışmada iki yapıtta da en belirgin ve romanın bütününde önemli bir yere sahip olan gelenekler incelenmiştir. Yapıtlarda incelenen gelenekler Türk gelenekleridir. Geleneklerin yapıtlardaki toplumları büyük ölçüde ve derinden etkilediği görülmektedir. Toplumdaki bireyler, yaşadıkları ve alıştıkları değerlerin dışına çıkma kaygısı taşımaktadırlar ve geleneklerine göre yaşamak istemektedirler. Gelenekler toplumda önemli bir yere sahiptirler ve toplumun bütünlüğünü sağlayan değerlerdir.

Sözcük Sayısı: 168

Giriş

Gelenek, geçmiş kuşaklardan günümüze kadar gelmiş, yaşatıldığı toplum bireyleri arasında kuvvetli bir bağ oluşturmuş veya o toplulukta eskiden kalmış olmaları sebebiyle saygı duyulup kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bir harekettir. Gelenekler sosyal bilimlerce, insanlıkların coğrafya, yer şekilleri, iklim ve benzeri dış etkenlerden etkilenerek koydukları bir takım kurallar ya da yaşam düzenlerinin uzun bir zaman diliminde toplumun kültürüne yerleşen öğelerdir. Toplumlar ise geleneği atalarından gelen efsaneler, kahramanlar ve çoğu zaman dinden ya da dinsel olgulardan gelen alışkanlıklar ve kurallar olarak tanımlarlar.

Gelenekler birçok toplumda bir yaşam biçimi haline gelmiştir; kurallar bu geleneklere göre koyulmakta, değerler geleneklere göre biçilmektedir. Gelenekler bir toplumun kültürünü oluşturan ve kültürünü canlı bir biçimde yaşatan olguların başında gelir. Geleneklerin en büyük özelliği kuşaktan kuşağa geçerek bir toplumun atalarının miraslarını, bilgelik unsurlarını veya dini unsurlarını günümüze kadar taşımasıdır.

Geleneklerin toplumlar ve bu toplumda yaşayan bireyler üzerinde etkisi azımsanmayacak kadar büyüktür. İnsanlar bu gelenekleri uğruna ölmeyi bile göze alabilmektedirler. Geleneklerin bireyler ile toplumlar üzerinde yapıcı ve yıkıcı etkisi mevcuttur. Gelenekler toplumun bireylerini birbirine yaklaştıracı ve birlik içinde yaşamayı destekleyici unsurlar içerir. Türk geleneklerindeki düğünler ve bayramlar buna en güzel örneklerden birkaçıdır. Düğün ve bayram gibi günlerde insanlar yardımlaşmayı ve birbirlerinin eksiklerini tamamlamayı hat safhada yaparlar ve böylece toplumların bireyleri arasındaki bağ sıkılaştırmış olur. Geleneklerin bunun gibi olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de mevcuttur. İnsanlar geleneklerinin doğrultusunda bilinçsizce aile bireylerini katletme yoluna bile girebilmektedirler. Ya da bireyler geleneklerine körü körüne bağlanarak, dogmatik bir düşünce ile yeni, aydınlatıcı ve bakış açısını genişletici görüşlere kapalı kalabilmektedirler. Her şeye rağmen kültürün büyük bir ögesi olan gelenekleri toplumdan ayrı düşünmek imkânsızdır.

Türk gelenekleri milattan önce binlerden başlayarak bozkır medeniyetinin etkisi altında kalmış ve olgunlaşarak günümüze dek etkisini sürdürmüştür. Gelenek

teması Milli Edebiyat döneminde birçok edebiyatçının eserinde işlediği bir temadır. Dönemin gelenek olgusunu işleyen edebiyatçılardan birisi de Halide Edib Adivar'dır.

Halide Edib Adivar'ın *Sinekli Bakkal* adlı romanında Osmanlı padişahı II. Abdülhamit döneminde yaşayan Rabia adlı figürün yaşamı konu edilmiştir. Rabia, imam kızı Emine ile geleneksel orta oyuncusu Tevfik'in kızıdır. Doğu – Batı sorununun temel alındığı bu yapıtta kızın yaşamında etkili olan, eskiden yeniye taşınması ve yaşatılması gereken kültür, sanat ve töre değerleri üzerinde durulmuştur. Halide Edip Adivar'ın *Mor Salkımlı Ev* adlı anısında; tarih kitaplarının birtakım rakamlara indirgeyip geçtiği Milli Mücadele yıllarını yazarın dilinden hürriyet imtihanına savruluş çağı olarak anlatılmıştır. Yapıtta yazarın çocukluk yıllarından 1918 yılına kadarki hayatı söz konusudur. Halide Edip'in özellikle çocukluk ve büyüme döneminin yazarın kendi dilinden anlatıldığı bu yapıtta ve yazarın yaşamının etkisinin yoğun bir şekilde görüldüğü *Sinekli Bakkal* adlı romanda Türk geleneklerinin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu çalışmada, Halide Edib Adivar'ın *Sinekli Bakkal* adlı romanında ve *Mor Salkımlı Ev* adlı anısında işlenen gelenek olgusu değerlendirilecektir.

Yazar Hakkında

Halide Edib Adivar, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde Türk ulusal edebiyatına pek çok yapıt vermiş yazarlardandır. İstanbul'da doğan ve çocukluğu İstanbul'da geçiren Halide Edib, yazarlığın yanı sıra kız okulunda öğretmenlik, İstanbul Üniversitesi'nde Batı Edebiyatı Profesörlüğü yapmıştır. İstanbul işgal altındayken Anadolu'ya kaçmış, Mustafa Kemal Atatürk'ün yanında sivil olmasına rağmen rütbe alarak askerlik, milletvekilliği de yapmıştır. Böylece birçok farklı ortamda bulunarak, farklı izlenimler edinmiş ve yapıtlarında bu izlenimlerini ustaca yerleştirmiştir. Çocukluğunun büyük bir bölümünü birlikte geçirdiği Mevlevi bir aneane ve alafranga bir babanın etkisi altında büyüyen Halide Edib, çocukluğundan beri Garp ve Şark'ı bir arada yaşamış, bu iki farklı kültürün geleneklerini öğrenerek büyümüş ve bunun etkisini de yapıtlarına yansıtmıştır.

1. İnanç Temelli Gelenekler

Geleneklerin temelini çoğunlukla bireylerin ve toplumların inançları, yani dinler biçimlendirir. Toplumlar inançları doğrultusunda bir takım alışkanlıklar edinirler, yıllarca bu alışkanlıklar toplumda yer edinir ve bir gelenek haline gelir. Mor Salkımlı Ev adlı yapıtta da dini olguların ve inançların gelenekleri birçok şekilde etkilediği ve boyutlandığı görülmektedir. Ailenin değerleri, bayramlar hep din odaklıdır ve dini öğeler içermektedir. Özellikle evin büyükleri din konusunda daha duyarlı ve bilgilidir. *“Büyükbabanın elinde mutlaka dini bir kitap vardır.” (Mor Salkımlı Ev, 32)*

Yapıtlarda hem Hıristiyanlık hem de İslam ile ilgili birçok motif görülmektedir. Meryem ana, yeşil sarıklı hoca vb. motifler, ahiret inancı, namaz, dualardan ve kutsal kitaplardan alıntılar çokça göze çarpmaktadır. Özellikle bayram ve dini anlamda önemli günler geleneklerin en etkili olduğu dönemlerdir. Müslümanların kutladığı, yoksulların gözetildiği Ramazan ayı ve bayramı neşe ve yardımlaşma ile kutlanır. *“Sokaklar, yüzü peçeli gençler, rengârenk çarşafli kadınlar, ellerinde tespih çeken erkeklerle dolu idi. Her cami avlusu renkli ve kıymetli taşlardan yapılmış akla gelmeyen şeylerle dolu idi.” (Mor Salkımlı Ev, 64)* Ramazanla ilgili birçok dini motif – oruç, kına, el öpmek, iftar yemeği vb.- yapıtta sık sık görülmektedir. Ramazan’dan önce Mor Salkımlı Ev’de büyük hazırlıklar yapılır. *“ ‘On bir ayın sultanı’ diye müjdeledikleri o ay girmeden evvel Haminne bütün günlerini reçel ve şurup kaynatmakla geçiriyordu.” (Mor Salkımlı Ev, 55)* Bu ayda insanlar acılarını paylaşır, zorluklarını birliktelikle yenmeye çabalarlar. *“A çocuk, eş dost çocuklarına hediye alamıyorum. Eski azatlıların¹ çocuklarına da bayramda bir şey yapamazsam gözüm açıktaki giderim.” (Mor Salkımlı Ev, 60)* Ramazan ayında ya da kandil gibi önemli dini günlerde mevlit okutmak da uygulanan ayrı bir gelenektir. *“Büyük mevlitlere aşır² ve ilahi, selatin camilere³ Ramazan’da mukabele⁴ için büyük ücretlerle çağırılıyordu.” (Sinekli Bakkal, 28)*

Özellikle Sinekli Bakkal adlı romanda dine bağlı tutuculuk görülmektedir. Toplumda bazı yerleşmiş tutucu geleneklerden söz edilebilir. Örneğin birinin dini terk etmesi

¹ Özgür bırakılmış cariye veya köle.

² Bir dini tören sırasında Kuran’dan okunan on ayetlik bölüm.

³ Padişah adına yaptırılan büyük camilere.

⁴ Camilerde yüksek sesle Kuran okumak.

kabul görülmez, o kişiye şüphe ile bakılır. “*Herifin dinsiz olduğuna Paşa, kanaat getirmişti⁵, dinini terk eden her adam onca, şüpheli addedilirdi⁶.*” (Sinekli Bakkal, 49) Rabia'nın dedesi çok tutucudur. Beş vakit namaz kılan, şeytan, cehennem ve zebaniden başka laf konuşmayan bağınaz bir imamdır. “*İmam sadece batıl itikatların⁷ doğruduğu bir sürü masalı tekrar ediyor.*” (Sinekli Bakkal, 75) Rabia'yı büyütürken dini baskı yaparak büyütmüş, diğer çocuklar gibi değil, cansız bir çocuk haline getirmiş, aynı zamanda onu bir hafız yapmıştır. “*Başka çocuklar, o yaşta nasıl bayram salıncağı, kukla oyunu ile aşına⁸ iseler, Rabia da o kadar cennet ve cehennem denilen yerlere aşına idi.*” (Sinekli Bakkal, 25), “*Aman Paşa, İmam kıza hiç şarkı söyletir mi? Onca şarkı söylemek günah...*” (Sinekli Bakkal, 46) Tutuculuk sadece İmam'a has bir durum değildir. Dini değerlerle ters düşen durumları saygısızlık olarak görmektedir. “*Bir kapının arkasında tef çalınıyor, ziller şakırdıyor, oynayan ayak sesleri. Bunların Kuran'la, Muhammediye⁹ ile ne münasebeti var?*” (Sinekli Bakkal, 32) Toplum çoğunlukla dini değerler ve Kuran doğrultusunda, peygamberlerini örnek alarak yaşarlar.

Din ile alakası olmayan ancak yine de etkisi toplumun üzerinde sıkça görülen batıl inançlar da toplumun kültürünü ve geleneklerini etkiler. Mor Salkımlı Ev adlı yapıtta anlatılan yaşantıların gerçekleştiği dönem, Osmanlı Devleti'nin son yılları, zengin ile fakir arasındaki fark iyice artmıştır. Fakirliğin getirdiği cahillik insanları batıl inançlara itmiştir. İnsanlar birtakım gerçek olmayan canavarlardan korkmuş, perilerin ve devlerin varlığına inanmış, bazı objeleri ve olayları uğur getiren ya da uğursuz olarak nitelendirmişlerdir. Hatta uğursuz ve zararlı diye nitelendirilen batıl inançlara karşı büyü, tütsü ve kaçıracı bir takım objeler yapılmıştır. Batıl inançların sebebi cehalet olmasına rağmen, zengin, soylu ve bilgili insanlar da batıl inançlara inanmışlardır. Halide'nin Haminne'si başta olmak üzere ailesi ve çevresi de batıl inançların etkisi ile yaşayan insanlardır. Bu batıl inançlar kültürleri boyutlandıran soyut kavramlar olmuşlar ve gelenek ve göreneklerde de etkilerini göstermişlerdir. Bu gelenekler

⁵ İnanmıştı.

⁶ Sayılırdı.

⁷ Batıl inançların.

⁸ Tanışmış.

⁹ Hz. Muhammed'in hayatına dair Hacı Bayram-ı Veli'nin halifesi Gelibolulu Muhammed Efendi tarafından yazılmış olan meşhur manzum eseri.

günümüzde de etkisini göstermektedirler ve insanlar hala bu inançlara bağlı yaşamaya devam etmektedirler.

“O günlerde her loğusanın kırk gün müddetle perilerin eline düşmek tehlikesine maruz kaldığına inanılırdı. Kırk gün loğusalar yalnız bırakılmazlar – şayet evde kendini bekleyecek kimsesi yoksa bir komşu gelir, başında oturur, dışarı çıkmaya mecbur olursa kapının arkasına bir süpürge kordu. Yani süpürge, perilere karşı herhangi bir insan kadar muhafız vazifesini görürdü. Loğusanın başına mutlak bir kırmızı kurdele, başının ucunda bir Kur’an bulundurulur, perileri kaçırmak için her akşam çörekotu, üzerlik¹⁰ tütsüsü¹¹ verilirdi.” (Mor Salkımlı Ev, 50)

Bu batıl inançların yanı sıra insanlar şifa için de bazı yöntemlere başvurmuştur. Günümüzde ‘kocakarı ilacı’ diye adlandırılan genellikle yaşlı teyze ve ninelerimizin yaptığı bu tür şifa verici bitkisel ilaçlar, çaylar vb. çözümler dertleri bir nebze olsun azaltmıştır ve bu sebeple etkilerini günümüze dek sürdürmüşlerdir. İnsanlar çareyi doğal çevrede bitkisel kaynaklarda aramışlardır. Bu tür ilaçlar ve şifa verici kürler geleneklerimiz haline gelmiştir.

“Haminne midesi ağrıdığı zamanlar nane ile limon kabuğu kaynatır içer, başı ağrısa gül yapraklarını sirkeye batırdıktan sonra alınına ve şakaklarına bastırıp bağlardı. Büyükbaba mide ağrısında büyük bir soğanı yumruğu ile kırar –bıçak şifasını almış- yer, başı ağrırsa, patates diler, sarardı.” (Mor Salkımlı Ev, 57)

2. Kadın – Erkek Olgusu ile İlgili Gelenekler

Türk toplumuna gelenek boyutlu bakıldığında, kadınlarla erkekler birçok konuda ayrı tutulmuştur. Misafirleri ağırlamak için ayrılan harem ve selamlık ortamında da görüldüğü gibi, kadınlar ile erkeklerin ayrımı her ortamda bulunmaktadır. Özellikle kadınların erkeklerle konuşması, onların işine karışması kabul edilemez. Yalnız erkeklerle konuşabilen Haminne, yani evin büyüğüdür. *“Başı örtülü olmak şartıyla Haminne evin adamlarıyla ve hatta komşunun genç erkekleri ile konuşur, bayramlarda onlar hareme gelip Haminne’nin elini öperlerdi.” (Mor Salkımlı Ev, 34)*

¹⁰ Sedef otugillerden, yaprakları almasıık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen tohumları acı olan bir bitki.

¹¹ Dini törenlerde çevrenin güzel kokmasını sağlamak, büyü ve ilaç yapmak amacıyla yakılan kokulu madde.

Aynı geleneksel tutum Sinekli Bakkal'da da görülmektedir. *“Fakat Selim Paşa, kadın sözüyle vazifesini ihmal edecek ricalden¹² değildi.”* (Sinekli Bakkal, 30) Kız çocukları ergenliklerine girdiklerinden itibaren kadın yükü omuzlarına verilir ve onlara sorumluluk yüklenir. Erkek çocuğa ayrıcalık tanınır okutulur, kız çocuk ise ev işlerini yapması için eğitilir.

“Onun, o günkü dünyası, yaş ve cins derecesine göre, iki kısma ayrılır. Kız çocuklar ancak on yaşına kadar çocukturlar. Ondan sonra çarşafa girer, büyükler sınıfına dâhil olurlar. Büyükler ister on iki, ister altmış yaşında olsun, hep birbirinin aynıdır. Halide'ye göre oğlanlar çocuk sınıfında değildirlere. Hepsi büyük erkekler gibi giyinirler, gürültücü ve menfur¹³ mahlûklardır.” (Mor Salkımlı Ev, 34)

Aynı durum Sinekli Bakkal adlı romanda Rabia için de geçerlidir.

“Rabia, zamanındaki bütün akranları gibi, beş yaşında tabla dökmeye, kahve fincanı yıkamaya başladı. Yedi yaşında adamakıllı ev işi gören bir kızdı. Hele büyükbabasının hizmetine hep o bakardı. Bunlar Sinekli Bakkal'da her kız çocuğu için o zaman tabii¹⁴ olan şeylerdi.” (Sinekli Bakkal, 25)

Erkek çocuklar okumaları için medreselere gönderilir. Kız çocukları ise medreselere gönderilmez. Varlıklı ve kültürlü ailelerin kız çocuklarının okutulmaları için eve hoca çağrılır ya da Halide gibi Hıristiyan okullarına gönderilir. Halide'nin babası kızını İngiliz tertibiyle yetiştirme çabası içindedir. Onun giysilerinden yiyeceği besinlere kadar her şeyi İngiliz usulüne göre yapmaya özen gösterir.

2.1. Gelenekler ve Kadın

Halide Edib Adıvar Türk toplumunun bütün kesimlerinden insanların çeşitli nedenlerle bulunduğu bir evde, Türk geleneklerine ve değerlerine bağlı bir aile ile büyümüştür. Romanın odak figürü Halide'nin en yakınlarından biri Haminne Halide'nin Hanım Ninesi'dir. Bu hanım Türk gelenekleri içinde yetişmiş, ailesini kurmuş ve yaşamış bir kadındır. Haminne karakterinin betimlemeleriyle o günün gelenekleri doğrultusunda yaşayan yaşlı kadın tipi çizilmiştir.

¹² Yüksek makamdaki devlet adamları.

¹³ İğrenç.

¹⁴ Doğal.

Günün geleneklerine uygun yaşlı kadın tipi, dini görevlerini yerine getiren, yalnız bunu asla sözleri ile ifade ederek övünmeyen, terbiyeli, düzgün, gösterişten uzak ve sade hanımlardır. Sadece terbiye bakımından değil aynı zamanda dış görünüş bağlamında da belirgin özellikler gösteren bir kadındır. Kıyafetleri de kendisine has ve geleneksel öğeleri taşır. Ayrıca, özellikle köylü hanımların saçlarına yaktıkları kınadan yakar, bu gelenek yaşlı Türk kadınlarının günümüzde de devam ettirdiği bir gelenektir. Saçlara ve ellere kına yakmak kadınları daha güzel ve geleneksel gösterir, hatta dini bir zorunluluk olarak görülür, beyaz saçlı olmak ise süsüne düşkün yaşlı kadınlara yaraşan bir durum ve gösterişlilik olarak görülür.

Sinekli Bakkal adlı romanda kadınlar, yabancı kadınlarla karşılaştırılmaktadır. Yabancı kadınlar, saygısız, edepsiz ve geleneklere aykırı olarak nitelendirilmektedir. Türk kadınları ise tersine geleneklerine bağlı, terbiyeli ve ahlaklıdır. *“Kadınları bu bahse sokma. Bizimkiler, herhalde Frenk karılarından daha edepli, daha hanım... Onların erkeğinde de, karısında da ben yüzsüzlükten, açgözlülükten başka bir şey görmedim.”* (Sinekli Bakkal, 51) Yenilikçi ve aydın bakış açısına sahip olan Hilmi Bey'e göre içinde yaşadığı toplum, kadını, bastırılan ve cahil olmaya mecbur bırakılan kesim olarak görmektedir. Kadın bir obje gibi görülmekte ve görevlerinin dışında hiçbir önem arz etmemektedir. *“Sade zevke, çocuk doğurmaya mahsus birer alet... Hangisine insan diyebiliriz? Zincirleri altın bile olsa, kendileri birer esir...”* (Sinekli Bakkal, 53)

2.2. Gelenekler ve Erkek

Türk geleneklerinde kadınla erkek ayrı kefededirler ve de toplumda farklı rollere sahiptirler. Bireylerin bazı kalıplaşmış düşüncelerin ya da davranışların dışına çıkması hoş görülmez. Sinekli Bakkal romanındaki Tefik çocukluğundan beri hep diğer erkeklerden farklı bir karaktere ve yapıya sahip olmuştur. Tefik bir ortaoyuncusudur ve kadın kılığına girmektedir. Bu sebeple çevresi tarafından, özellikle erkekler tarafından hoş görülmemiştir. *“Erkekler kendisine pek yüz vermezdi. Ne de olsa semtlerinde yetişmiş bir gencin, yüzüne ladenden¹⁵ ben koyup kaşına rastık¹⁶ gözüne sürme çekip kırırtması cinsi haysiyetlerine¹⁷ dokunuyordu.”* (Sinekli

¹⁵ Laden bitkisinden elde edilen sürme, rastık.

¹⁶ Kadınların kaşlarını veya saçlarını boyamak için sürdükleri siyah boya.

Bakkal, 16) Tefvik aynı zamanda uygun ve olması gereken gibi bir koca da olmamıştır. Bir kocadan beklenen, işinde becerikli, düzenli ve muntazam, oturaklı ve gururlu değildir. Bu sebeple, Rabia'nın annesi Emine ile evlendiğinde birçok soru yaşarlar. Bir gün Tefvik arkadaşlarına gizli gizli karısının taklidini yaparken yakalanmış ve bir kavga vuku bulmuştur. *“Bu doğudan doğruya bir kadının mahremiyetine¹⁸ tecavüzdü.¹⁹ Hangi Müslüman helalini²⁰ böyle teşhir edebilirdi?”* **(Sinekli Bakkal, 21)** Tefvik'in yaptığı, kadınlık onurunu ayaklar altına serdiğinden ve ahlaksız bir tavır olduğundan Emine bu olayın ardından, Tefvik'ten ayrılmıştır.

Gelenekler doğrultusunda erkek çocuk doğurmak daha önemli kılınmıştır. Erkek evlat doğuran kadın ödüllendirilir, erkek evlat doğurmak önemlidir. Erkekler için, özellikle rütbe sahibi insanlar için erkek çocuğa sahip olmak büyük önem taşır. *“Paşa, her kendi büyüklüğüne inanan erkek gibi kendisine benzer bir erkek evlat istemişti.”* **(Sinekli Bakkal, 36)**

3. İstanbul – Anadolu Temelli Gelenekler

Halide Edib Adivar'ın doğup büyüdüğü yer İstanbul'dur. İstanbul, Osmanlı ve Türk geleneklerinin temelini oluşturduğu ve aynı zamanda batı bilim ve geleneklerinden de beslenen kültür şehridir. İstanbul motiflerinin çoğu kez görüldüğü Mor Salkımlı Ev'in ve Sinekli Bakkal'ın genel uzamı İstanbul'dur. İstanbul uzamının geniş betimlemeleri yapılmış, birçok yer ismi kullanılmıştır; Beşiktaş, Teşvikiye Cami, Süleymaniye Cami, Ayasofya Cami vb. Böylece o uzamdaki gelenek olgusu okuyucuya daha iyi aktarılmıştır.

İstanbul kültürü, Anadolu kültürünün izlerini taşıyan, aynı zamanda Batı kültüründen beslenen bir kültürdür. Batı'dan beslenmek ve Batı'nın izinden gitmek isteyen bu toplum neticesinde bazı sanatsal olgular benimsenmiştir. Yine de bazı kavramlar hala topluma yabancıdır. Bu yabacılık kimi zaman 'geri kafalılık' olarak görülmektedir. *“Selim Paşa, ne kontraltın ne de legatın manasını biliyordu. (...) Kim bilir, belki*

¹⁷ Onurlarına.

¹⁸ Gizliliğine.

¹⁹ Saldırıydı.

²⁰ Nikahlı eşini.

de Avrupa sahnelerine çıkacak bir 'Prima Donna'²¹ olur. Fakat yapılamaz ki... Bu geri kafamız..." (Sinekli Bakkal, 48) Doğu ve batı çatışması, Paşa ile oğlu Hilmi Bey arasında sık sık görülmektedir. Paşa, geleneklerine bağlı biridir, oğlu ise Batı'yı öğrenme hevesinde ve Batılılaşma konusuna açık bir gençtir. Bu sebeple sık sık tartışmaktadırlar.

Doğu - Batı çatışmasının sık sık görüldüğü Sinekli Bakkal'da Perlegrini adlı yabancı piyano hocası da önemli bir yere sahiptir. Perlegrini Rabia'nın sanatına hayran kalmış ve onu Avrupa'daki eğitim görmüşlerden uzak, yine de çok esenlikli ve hayran kalınacak biri olarak görmüştür. Rabia ile Avrupalı çocukları karşılaştırması da bu duruma örnektir.

"Onların hepsi Avrupa çocuklarının saman kağıdı kopyası gibi idiler; halbuki bu kız arkasındaki üç şıkı örgüsüyle, açık yüzüyle nohudi²² yemenisiyle İstanbul şehrinin medeniyetinin, harsının asırlar süren tekamülünün²³ vücuda getirdiği²⁴ yerli bir örnek!" (Sinekli Bakkal, 67)

Özellikle Saray gelenekleri ve kültürüyle iç içe olan İstanbul pek çok zaman Anadolu kültürünü de yansıtmaya özelliğine sahiptir. Ev gezmeleri, komşuluk ilişkileri bu yapıttaki bazı örneklerdendir. Komşuluk ilişkilerinin çok değerli ve önemli olduğu bu geleneklere göre saray, köşk ve konaklarda selamlık adı verilen erkeklerin bulunduğu ve erkek misafirlerin ağırlandığı bir oda bulunur. Kadınlar için ise ayrı bir harem denen, sadece kadınların bulunduğu ve ağırlandığı oda vardır. Bu selamlık ve haremdeki düzen ve tertip çok önemsenir, burada evin diğer bölümlerine nazaran daha dikkatli davranılır. Kişiler haremlik ve selamlıklarda konuşmalarına dikkat eder ve kendine çeki düzen verir. Misafirlere bu odalarda büyük bir önem gösterilir.

"Büyükbaba selamlıktan gelirken daima kapıyı vurur ve hareme²⁵ dâhil olduktan sonra kullandığı lisan, selamlıktan bambaşkadır. Bu tarafta herkese hürmet edilir, halayıklara dahi, 'Kalfa Hanım' diye hitap edilir. Fakat kapının eşiği atlanınca herkese 'sen' diye hitap edilir, hele savrulmuş küfürler, küçük kıza

²¹ İt. Birinci Kadın. Operada baş kadın rolünü oynayan oyuncu.

²² Nohut rengi.

²³ Gelişmesinin.

²⁴ Meydana getirdiği.

²⁵ Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm.

*teshir eden*²⁶ *zengin, serbest ve korkunç terimlerle doludur.*” (Mor Salkımlı Ev, 33)

Yapıtta halk söyleyişleri ve türküleri de pek çok kez gelenek bağlamının oluşturulmasında kullanılmıştır. Halk söyleyişleri ve türküler toplumun içinde doğan, büyüyen ve o toplumu birliktelik içinde tutan önemli değerlerdir. “*‘Hamam kapısı vuruldu, içerde meclis kuruldu, fehimem düştü bayıldı...’ diye İstanbul’da o zaman söylenen bir halk türküsünü dinlerken daima oturdukları minderde uyuyup kalmasıdır.*” (Mor Salkımlı Ev, 20) “Alim Alim gül Alim, Gül dibine gel Alim...” (Mor Salkımlı Ev, 23)

4. Eğitim Temelli Gelenekler

Eğitim toplumun temelini başarılı, ahlaklı ve üretken bireyler tarafından sağlamaştırılmasındaki en önemli etkidir. Tüm toplumlarda eğitime çok önem verilir, çünkü cehalet bir toplum ya da birliğin yok olmasına sebep olan önemli bir düşmandır. Türk geleneklerinde de eğitime çok önem verilmiştir. Eski çağlardan günümüze, yeniçeri ocaklarından modern eğitime kadarki süreçte hep en değer verilen durumlardan biridir. Mor Salkımlı Ev adlı anıda da eğitime başlayan öğrencilere büyük bir merasim düzenlenir. Bu bir düğün merasimi ya da sünnet merasimi kadar önem taşımaktadır. “*O günlerde mektebe başlama merasimi çok cazipti. Kızlara ipekli, süslü esvaplar giydirelerdi, (...) bütün çocuklara lokma ve çilpara dağıtırdı. Bu alay, düğün merasimi kadar mühim sayılır, aileler çok para sarf ederlerdi.*” (Mor Salkımlı Ev, 75) Eğitim, din adamlarından dini çerçevede verilmektedir. Eğitim medreselerde yapılmaktadır, öğretmenler ise hocalardır. Bu medreselere yalnız erkek çocuklar gidip okuyabilmektedir. Eğitim adeta bir dini tören gibidir. Eğer bir çocuk düzeni bozar ise sopa ile cezalandırılarak eğitilmektedir.

“Ders esnasında Mahmure Abla onu oraya soktu. Dershanenin kapısına kadar götürdü. Kapı açıldı, içeride şöyle bir hareketli manzara göze çarpıyordu: Yerde bir sürü çocuk yer minderlerine oturmuş, önlerinde rahleler²⁷, mütemadiyen eğilip oturuyorlar. Kapının karşısında yüksekçe bir yer

²⁶ Büyüleyen.

²⁷ Üzerinde kitap okunan, yazı yazılan, bazıları açınıp kapanabilen alçak küçük masalar.

minderinde, yeşil sarıklı bir hoca efendi. O da, öne arkaya aynı ahenkle sallanarak oturuyor. Arkasındaki duvara dayalı, ucu tavana değen bir değnek. Arkada oturan çocuklar arasında bir ses mi oldu, ne oldu, Hoca Efendi bu değneği hemen eline aldı ve en arkadaki çocuğun kafasına nişan alarak bir yılan sureti ile indirdi.” (Mor Salkımlı Ev, 30)

Okul dışında, aileden gelen, çocuğu okul çağına kadar ve sonrasında verilen eğitim de çok önemlidir. Çocuğa verilen terbiye, edep ve adap eğitimi bir çocuğa ailesi tarafından verilmesi gereken önemli bir gelenektir. Bu konuda geleneklerimiz doğrultusunda, bazı atasözlerimizde de görüldüğü gibi eğitim verilirken şiddet kullanımı kabul görülmektedir. *“Cavide Hanım’ın terbiye sisteminden bahsetmek istemiyordu. Ablam: ‘Dayağa alışmalı, dayak cennetten çıkmış,’ diyerek bana harfleri öğretirken tokat atar dururdu.” (Mor Salkımlı Ev, 71)*

5. Gelenek ve Sanat

Sanat bir toplumun kültürünü gösteren en büyük olgulardan biridir. Sanat toplumun gelenekleri içinde şekillenerek gelişir. Bir toplumdaki sanat eserleri o toplumun geleneksel öğelerinden beslenir; bu sebeple bu eserlerde sık sık gelenek ve göreneklerden izler görülebilir. Eserlerdeki kişiler genelde halktan insanlardır, konular da halkın bağından gelen konulardır. Bir sanat eserine bakarak, oluştuğu toplumun kültürel öğelerini, motiflerini, gelenek ve göreneklerini, inançlarını teyit edebiliriz. Bu durum insanlığın ilkel sanat anlayışından günümüz modern sanatına kadar her dalga görülebilir. Mor Salkımlı Ev’de de anlatılan Türk toplumunun içinde yetişmiş Hacivat ve Karagöz oyunu bu duruma örnektir. ‘Karagöz ve Hacivat’ oyunu hem güldüren hem de düşündüren, birçok sembolü içinde bulunduran geleneksel bir perde oyunudur. *“Hiç şüphe yok ki, Karagözdeki bütün karakterler cemiyetimizin karikatürize edilmiş birer sembolü idiler.” (Mor Salkımlı Ev, 103)* Karagöz oyunu Sinekli Bakkal romanında da görülmektedir. Tevfik hem bir orta oyuncu hem de bir Karagöz oynatıcısıdır. Ramazan gecelerinde Karagöz oynatır. Orta oyunu is Karagöz gibi Türk geleneklerinin temellerinden olan bir gösteridir.

6. Evlilik Geleneği

Evlilik kültürü bu romanlarda görülen bir başka geleneksel olgudur. Evlilik sadece Türk geleneklerinde değil birçok kültürde değerli bir öğedir. Eski Türk geleneklerinde bir erkek birden fazla kadınla evlenebilir; Mor Salkımlı Ev adlı anıda ise zengin ve soylu çevrede uğursuzluk getiren, kabul görülmeyen bir durumdur. *“O zamanlarda halayksız ve mütevazı Türkler arasında ‘taadü zevcat’²⁸ çok kötü görülürdü ve bazılarına göre uğursuzluk getiren, aile ocağına incir diken bir şey idi.”* (Mor Salkımlı Ev, 48-49) Evlilik olgusu başka biçimlerde de yapıtlarda karşımıza çıkmaktadır. Türk geleneklerinde evlenmek büyük bir tören ile kutlanır. Sinekli Bakkal’da da düğün telaşı görülmektedir. Selamlık ve harem ayrı ayrı düğün için hazırlanır ve gösterişli bir düğün yapılır.

Evliliğe, bir sıra gelenek ile hazırlanılır. Öncelikle Mor Salkımlı Ev’de da görüldüğü gibi kız istenir. Evlenecek kıza ve erkeğe çeyiz hazırlamak ve evlilik telaşı, heyecanı çok önemlidir. Kız ailesi ağlayarak kızını koca evine uğurlamak için hazırlar. Müstakbel gelin ve damat evliliği inceden inceye hazırlanır. Damadın kıza ‘yüz görümlüğü’ parası ya da hediyesi vermesi de yapıtta geçen bir başka gelenektir. Evin büyükleri hem maddi, hem manevi hem de cinsel boyutta gençleri evlilik hakkında bilgilendirir. *“Her gelinin ilk akşamı böyle inek gibi fizik muayenesinden geçmesi, gelinlik merasiminin bir parçası gibi aklıma yerleşti.”* (Mor Salkımlı Ev, 52)

7. Hamam Geleneği

Hamam kültürü Türklerin geçmişinde büyük kültürel bir yere sahip olan bir olgudur. Hamam hem saray hem de Anadolu kültüründe insanların kaynaştığı, temizlenip arınırken aynı zamanda manevi bakımdan da temizlendikleri geleneksel bir mekândır. Düğünler ve özel günlerden önce, düzenli gidilen bu mekânda dertler çözülür ve toplumun kaynaşması sağlanır. Bu anıda da hamam olgusu görülmektedir.

²⁸ Bir erkeğin birden fazla kadınla evli olması.

“Oradaki ilk canlı hatıra, Beşiktaş’taki Ketenciler Hamamı’na götürüldüğü zamandır. Kim götürmüştür bilemez. Yalnız kapılar açılıp kapandıkça, dumanlı kubbenin altındaki akisler²⁹ küçük kıza korkunç birer umacı³⁰ sesi gibi gelir. Yarı çıplak insanların dolaştığı, içeri gittikçe su buharının kalınlaştığı yere küçük kıza da götürürler. Feryadı bütün hamamı çınlatır. Nihayet küçük kız ustanın bacakları arasına sıkıştırılır, kafası sabunlanır... sabunlanır.” (Mor Salkımlı Ev, 21)

8. Diğer Gelenekler

Anadolu kültüründe önemli bir yere sahip olan ve köyün önemli bir uzamı olan çeşme başı da halkın geleneklerinde yer edinmiştir. Çeşme başı, sadece bir çeşme değil, halkın kaynaştığı, insanların birbirinden haber aldıkları, birbirleriyle sohbet ettikleri, kavga ettikleri, kaynaşmış bir uzamdır. “Hayatın orada geçmeyecek bir safhası³¹ yok gibidir. İhtiyarlar, vaktiyle çeşme başında doğuran kadın bile olduğunu gülererek rivayet ederler.” (Sinekli Bakkal, 12)

Devleti yöneten Padişah önemli bir yere sahiptir. “İhsan-ı şahane³² meşruydu³³, çünkü devlet demek padişah demektir.” (Sinekli Bakkal, 127) Halkın padişaha bağlılığı söz konusudur ve ona karşı edilen saygısızlık hem hoş karşılanmamakta hem de suç olarak görülmektedir. “Padişaha dil uzatma, yoksa hepimizin derisini diri diri yüzerler, içine saman doldurur, kuruturlar.” (Sinekli Bakkal, 108)

Sonuç

Gelenekler oluştuğu ve süregeldiği toplumun ve bireylerinin ayrılmaz parçalarıdır; çünkü gelenekler o toplumla var olurlar, toplumlar da gelenekleriyle. Bu nedenle toplumun bireyleri o gelenekleri ve bağlı olduğu değerleri her konuda koruma bilincine sahiptirler. Canları pahasına bile olsa bir toplum kendini var ettiği değerlerini korumak ve o bütünlüğü içinde hayatını sürdürmek ister. Birey atalarının bu güne

²⁹ Yansımalar.

³⁰ Küçük çocukları korkutmak için uydurulmuş hayali yaratık, hayalet.

³¹ Evresi.

³² Padişahın başlığı.

³³ Geçerliydi.

kadar koruduğu gelenek, görenek ve değerlerini kendi de yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak ister. Bu sebeple yaşadığı topraklara bir bağlılık duyar. *“Ben bu bayrağın altında doğmuş bir Türk kadınıyım. Burada yaşadım, burada leceğim.”* **(Mor Salkımlı Ev, 130)**

Gelenek olgusu bireylerin kendilerini toplumla bağdaştırmada ve o toplumun içinde var olmasında önemli etkenlerden biridir. Birey, geçmişinden gününe gelene kadarki sürede ataların benimsediği bir takım değerler, davranışlar ve yerleşmiş olguları kendi de benimser; çünkü birey içinde bulunduğu toplumun değerlerinin doğrultusunda yetiştirilir. Bireyler, çevresinde vuku bulan durumları ve olayları geleneklerinin etkisinde değerlendirir ve yargılarını ve yorumlarını gördüğü geleneklerin değer yargılarına göre yapar. Sinekli Bakkal’da ve Mor Salkımlı Ev adlı yapıtlarda da Halide Edib’in çocukluğunda gördükleri ve aldığı eğitim doğrultusunda hayatında geleneklerin ne kadar etkili bir yer edindiği görülmektedir. Yapıtlardan da görüldüğü gibi geleneklerin temelini çoğunlukla inançlar ve dinler oluşturmaktadır. Geleneklerin oluşmasında aynı zamanda coğrafyanın etkisi de büyüktür. Aynı zamanda toplumun her bir bireyinin eğitimi, sanat anlayışı, yaşayış şekli de gelenekleri boyutlandırma konusunda önemli bir role sahiptir. Türk geleneklerinin temelini de Anadolu ve İstanbul kültürlerinin sentezi oluşturmaktadır. Türk gelenekleri Batı’nın modern tarafından beslenmiş ve Anadolu’nun köklü halk kültürü ile harmanlanarak oluşmuştur. Bu kültür sentezinin içinde yetişen Halide Edib’in hayatının ileriki dönemlerinde verdiği kararlar ve çizdiği yolda geleneklerinin etkisiyle hareket ettiği görülmektedir. Gelenek, bireyin asla yadsıyamayacağı, toplumu ile bir bütünlük kurmasında araç olan, hayatında etkisini her boyutta gösteren çok önemli bir olgudur.

Kaynakça:

Adivar, Halide Edib. Mor Salkımlı Ev. 1. Baskı. İstanbul: Can Yayınları, 2007.

Adivar, Halide Edib. Sinekli Bakkal. 1. Baskı. İstanbul: Can Yayınları, 2007.

<http://www.kirklareli.gov.tr/20sosyal/2kultur/10kultur5.htm>